

EL PALEOLÍTIC

MUSEU
ARQUEOLÒGIC

Departament de Difusió

INTRODUCCIO

L'objectiu d'aquesta unitat didàctica és proporcionar als nois una visió bàsica i general del món del paleolític. Es pretén que sigui un mitjà de comprensió i a la vegada un entreteniment per a la mainada que visita el Museu Arqueològic de Barcelona, així com també un complement dels temes i explicacions donats a l'escola.

La unitat està dividida en dues parts. En la primera es fa un breu repàs de l'evolució i el comportament dels homos, fins a arribar a l'*Homo sapiens sapiens*, i s'hi inclou una bibliografia bàsica dels coneixements que es tenen actualment dels primers grups prehistòrics. L'altre apartat està dedicat a les fitxes, perquè la mainada pugui observar i comprendre les distintes matèries exposades al museu.

A l'hora de l'elaboració de les fitxes didàctiques s'ha procurat que a partir de cadascuna els educadors, si ho creuen necessari, puguin fer les adaptacions més convenientes als diversos nivells o necessitats dels seus alumnes.

EL PALEOLITIC

Encara que no podem arribar a saber amb certesa com van viure els nostres avantpassats, les actuals investigacions ens permeten tenir una idea aproximada de quin tipus d'organització social van desenvolupar, quina era la seva economia i algunes de les pautes que els van permetre posar les bases que, mil.lennis després, han creat una cultura tan complexa com l'actual.

Durant els primers temps, la història de l'home està íntimament lligada a dos fets:

- el medi (clima, vegetació, relleu,...) en què efectua les seves activitats, i
- la fabricació i utilització d'instruments, que comporta tot un seguit de característiques que defineixen el gènere *Homo* i el diferencien de la resta d'éssers de la natura.

Aquest primer període de la història de la humanitat rep el nom de paleolític, que vol dir pedra vella. Comprèn des dels primers homínids fins a l'aparició de l'agricultura i la ramaderia. Tradicionalment, els especialistes han dividit el paleolític en tres etapes, inferior, mitjà i superior, caracteritzades per les seves restes materials, els estris, associades a diferents tipus d'*Homo*.

Origen i evolució de l'home

Des de les primeres formes de vida, els organismes unicel.lulars, passant pels complexos sistemes multicel.lulars i fins a arribar al gènere *Homo*, els éssers vius han estat sotmesos a canvis evolutius continus.

Els investigadors de les diverses ciències interessades en l'estudi de l'origen de l'home estan d'acord a situar en la línia evolutiva un petit pòngid anomenat *Aegiptopithecus*, de fa aproximadament uns trenta-cinc milions d'anys. Un altre petit simi de la seva línia evolutiva és el *Dryopithecus*, de fa aproximadament uns vint milions d'anys. El *ramapithecus*, de fa uns nou milions d'anys per les seves característiques està considerat com l'avantpassat més directe de la família dels homínids.

A partir d'aquest punt hi ha un gran buit fins a arribar als primers homínids, els quals també presenten una sèrie de problemes

a l'horà d'establir-ne l'escala evolutiva. Actualment, a pesar dels hiatus, de forma general l'ordre establert dels primers homo és el següent: australopithecus, Homo Habilis, Homo Erectus, Home de Neanderthal i Homo Sapiens Sapiens.

Les transformacions principals en l'evolució de l'home han afectat la locomoció, relacionada amb la posició vertical i la marxa bípeda, que li han donat la possibilitat de desplaçar-se a llargues distàncies; **les mans**, que han adquirit més força i precisió per poder agafar objectes, gràcies al dit que s'oposa a tots els altres; la **dentició**, que ha sofert modificacions que li han permès millorar la dieta alimentària, i l'**augment de la capacitat craniana**, que li ha permès tenir un cervell més desenvolupat.

Els ximpanzès, gorilles i orangutans no han evolucionat, estan en el mateix punt que llavors. Són quadrúpedes de vida arborícola, amb un règim alimentari més aviat vegetarià a base de fruits i plantes, tenen unes característiques físiques iguals a les d'abans: crani allargat, braços llargs, cames curtes... Encara que poden utilitzar branques com a estris, no han superat aquest punt.

L'AUSTRALOPITHECUS. Les seves restes palesen una existència aproximada de quatre a un milió d'anys. Aquests homínids havien adquirit la marxa bípeda, per tant la posició vertical, i eren individus d'1,20 a 1,40 metres d'alçada, amb una capacitat craniana de 400 a 600 centímetres cúbics. Geogràficament els trobem distribuïts per les regions orientals i meridionals de l'Àfrica.

L'HOMO HABILIS. El trobem documentat, fa aproximadament uns dos milions d'anys, amb una capacitat craniana d'uns 800 centímetres cúbics. Les seves restes s'han trobat associades a una indústria rudimentària basada en còdols de riu transformats en instruments unifacials, és a dir, obtinguts després de colpejar un còdol amb una altra pedra per una sola cara. Ocuparen aproximadament les mateixes àrees geogràfiques de l'Àfrica que els australopithecus.

L'HOMO ERECTUS. Es tractava d'un individu bastant més evolucionat, tant en l'aspecte físic com en el cultural. Hi ha proves molt evidents que coneixia i dominava la tècnica del foc fa uns 500.000 anys aproximadament. Per a la fabricació d'utilitatge va desenvolupar una tècnica de talla bastant complexa i especialitzada. Els estris més característics eren les destrals i els ganivets. Les seves restes, les trobem en molts indrets d'Europa, Àfrica i Àsia, per la qual cosa és clar que aquest individu es va haver d'adaptar a diferents medis. Té una antiguitat aproximada d'1,5 milions d'anys fins a 300.000 milions d'anys, amb una capacitat craniana aproximada de 800 a 1.100 centíme-

tres cúbics. A la península Ibèrica, als jaciments de Torralba i Ambrona (Sòria) i Atapuerca (Burgos), entre d'altres, es troben documentades restes de la seva presència.

L'HOME DE NEANDERTHAL. Entre 100.000 i 40.000 anys enrere aparegué un nou individu de característiques físiques molt semblants a les de l'home actual, però més tosques. Tenia una capacitat craniana com la nostra i fabricava eines molt variades, adaptades a les seves activitats. Estan documentades pràctiques funeràries, enterraments amb clares mostres de ritual d'ofrenes de flors, adorns i pintures, que ens parlen de la seva preocupació per la vida del més enllà. Geogràficament estava distribuït per Asia, Africa i Europa.

L'HOMO SAPIENS SAPIENS. Fa aproximadament uns 35.000 anys té lloc l'aparició de l'home modern, amb una morfologia pràcticament idèntica a la nostra i uns trets bastant variats, que insinuen les diferències que donaran origen a les diferents races actuals. La seva tecnologia, molt més perfeccionada i refinada, és superior a la dels seus avantpassats. Treballa amb làmines que inserta en mànecs d'os i fusta. En aquesta etapa es generalitza el treball fet amb os i banya per fabricar arpons, hams, agulles... Apareixen les primeres mostres artístiques: pintures i gravats rupestres, escultures...

El quaternari

El marc on es desenvolupa la vida de l'home és la Terra. Com altres planetes se suposa que la Terra és un fragment després del sol fa molts milions d'anys. L'estudi de la seva història ens permet conèixer els canvis que ha sofert al llarg del temps. Els científics han dividit aquests canvis en diferents ères o períodes: arcaic, primari, secundari, terciari i quaternari, durant els quals s'han originat i desenvolupat els diferents elements que la conformen tal com és en l'actualitat.

El darrer d'aquests períodes, encara vigent, és el quaternari, durant el qual es van desenvolupar la vida de l'home. Una de les característiques més importants del quaternari és l'existència de les glaciacions o períodes de clima molt fred, durant les quals la superfície coberta pels gels va augmentant, estenent-se els seus límits, amb algunes zones parcialment cobertes. Els estudis realitzats han permès identificar l'existència de quatre glaciacions: Günz, Mindel, Riss i Würm. Les etapes fredes s'alternaren amb èpoques de clima càlid i èpoques intermèdies o interestadis.

Els canvis climàtics del quaternari incidiren fortament en els éssers de la natura, que van haver de fer front a la diversitat

de condicions ambientals. Aparegueren noves espècies, tant de plantes com d'animals, adaptades als diferents ecosistemes freds i càlids. Els paisatges formats per prats, boscos o sabanes recularen amb els freds i aparegueren grans estepes plenes d'herbes i de tundra. Els elefants, hipopòtams i d'altres animals de clima càlid desaparegueren o emigraren cap al sud, mentre que d'altres espècies s'adaptaren a les noves condicions, fou aleshores que aparegueren els rinoceronts llanuts, els mamuts i d'altres animals capaços de resistir el fred.

Els canvis climàtics, amb les seves oscil·lacions, també varen afectar el nivell del mar i de molts rius, a causa de la congelació d'una gran part de l'aigua de la Terra i a causa dels desgels dels períodes anomenats interestadis, que tenien temperatures més suaus.

L'home també va haver de fer front a les diferents situacions ambientals, això li va comportar un estímul per a la intel·ligència per superar amb els seus escassos mitjans les situacions extremes a les quals es va veure exposat. El factor ambiental va jugar un paper importantíssim en els avenços tant tecnològics com econòmics en les primeres etapes de la humanitat.

La vida de l'home del Paleolític

L'aigua i l'aliment són els elements bàsics sense els quals la vida de l'home és impossible. Per tant, és lògic que les àrees on tots dos elements existien en abundància fossin les escollides per l'home a l'hora d'instal·lar-se. L'home del paleolític vivia en campaments a l'aire lliure, en coves i abrics. Lògicament, les condicions climàtiques particulars de cada àrea van incidir de gran manera en les formes de vida i el tipus d'hàbitat que van desenvolupar-s'hi. Sembla ser que les primeres comunitats humanes organitzaven les seves activitats a partir dels seus campaments o llocs d'hàbitat. Probablement hi participaven tots els membres del grup en funció de les possibilitats de cadascun d'ells.

Fa aproximadament mig milió d'anys, l'home va aprendre a utilitzar el foc. Aquest descobriment va originar tot un seguit d'avenços que produïren importants canvis socials. A partir del descobriment del foc l'home se sentí més protegit de l'atac dels animals perillosos que l'envoltaven. A més, el foc li va proporcionar calor en els períodes freds, com també una millor assimilació dels aliments i més hores de llum. Segurament, de forma indirecta també va tenir gran importància en el desenvolupament del llenguatge, perquè no hem d'oblidar que la llar del foc sempre ha estat un important focus de comunicació i de transmissió d'idees.

Els primers homes s'alimentaven bàsicament de la caça, la pesca i la recol·lecció de plantes, fruits i arrels, també aprofitaven

la carronya d'altres animals. La seva dieta la coneixem gràcies al gran nombre de restes trobades als seus hàbitats i llocs de caça.

La caça dels grans mamífers exigia una acció organitzada de bona part del grup. Els animals eren espantats amb foc i branques fins que s'aconseguia fer-los caure en paranys, o bé se'ls feia estimbar per un penya-segat i altres caçadors els remataven. Dels animals caçats, a més de la carn, s'aprofitava pràcticament tot: els ossos s'utilitzaven per a la confecció d'estris, els ullals i les dents per adornar-se, la pell per vestir-se...

El seguiment dels animals i la recollida de fruits, que al cap d'un temps d'habitar un determinat indret començaven a escassejar, obligaven els primers homes a un cert nomadisme, ja que tot sovint canviaven d'hàbitat en funció de les seves necessitats.

La fabricació d'instruments significà el salt definitiu en l'hominització. Quan l'home va saber transformar la matèria i fer-ne estris per poder desenvolupar les seves activitats es va produir un dels fets més importants de la seva evolució, ja que a partir d'aquest moment es va diferenciar clarament de la resta d'animals de la natura.

Els primers estris foren elaborats amb matèries que l'home obtenia del seu medi: os, fusta, pedra, pell... Actualment, pràcticament es conserven tan sols restes de les eines de pedra, que ens permeten conèixer aquests primers estris.

Les pedres més utilitzades foren el sílex i la quarsita, fàcils de trencar i amb arestes molt esmolades. El sílex, sobretot, és força abundant a la natura.

Durant tot el paleolític cada vegada es van anar perfeccionant més els estris de pedra, que es van anar fent més petits i precisos. Fou en el paleolític superior quan l'home va començar a utilitzar els ossos i les banyes d'animals per fer-ne estris.

Les primeres manifestacions artístiques

En el paleolític ja trobem manifestacions artístiques fetes per l'home. Estan realitzades tant sobre un suport rocós, és el cas de les pintures i els gravats rupestres, com sobre un suport mòbil, en forma de petites escultures i banyes o ossos gravats.

Es de suposar que l'home devia expressar-se artísticament a través de moltes altres manifestacions que, a causa de les seves característi-

ques, malauradament mai no coneixerem, com és el cas de la música, la dansa, l'ornamentació personal...

Hi ha moltes interpretacions sobre la finalitat d'aquestes primeres manifestacions artístiques. Alguns investigadors creuen que van ser realitzades per simple gust, mentre que d'altres opinen que formen part de rituals propiciatoris de la caça i la reproducció dels animals.

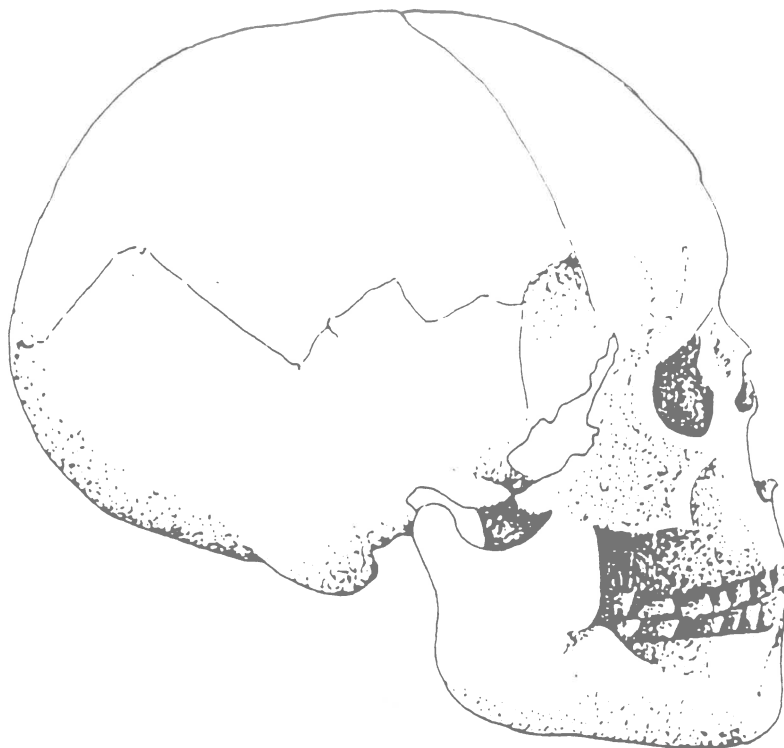
Les estatuetes femenines possiblement tenien intencions votives. Per les seves característiques són anomenades deesses de la fertilitat.

Les pintures eren realitzades amb pigments naturals, principalment minerals, triturats que es barrejaven amb aigua o altres substàncies coagulants i que s'aplicaven amb pinzells fets amb plomes d'aus i pèls d'animals, o directament, sobre la roca.

Tot i que la progressió del gènere Homo al llarg del paleolític fou lenta, els avenços assolits van assentar les bases a partir de les quals l'home ha anat independitzant-se de la natura fins a bastir un món propi, el món on nosaltres vivim ara.

BIBLIOGRAFIA

- J. ALCAZAR i N. BAYO, *El Hombre Fósil*, Ed. Perthatlon, Col. El Buho Viajero, Madrid. 1985
- J. GOWLETT, *L'invention de la Civilisation*, Ed. Ferran Nathan, París, 1985.
- JOHN, D i MOODY, R. *El món prehistòric*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1983.
- McCORD, A. *El hombre primitivo*. Plesa-SM, Col. La Prehistoria Ilustrada, Madrid. 1977.
- NOUGIER, L. *La vida de los hombres en tiempos prehistóricos*, Ed. Molino, Barcelona. 1986
- RESELLINI; P. *Los hombres prehistóricos*, Ed. Molino, Col. Pueblos del Pasado, Barcelona. 1986
- GILBERT, J. *La vida de los hombres en la Prehistoria*, Ed. Altea, Madrid. 1981.
- Man's place in Evolution*, Ed. British Museum (Natural History) i Cambridge University Press, Londres, 1980.
- FULLOLA; J.M i GURT; J.M, *La Prehistoria del hombre*, Ed. Salvat, Col. Aula Abierta, núm 47, Barcelona, 1981.
- CARBONELL; E i PONS, E. *Els orígens de l'home a l'Empordà (del Paleolític als indiketes*, Carles Vallès Ed, Col. quaderns dels Indiketes Girona, 1986.
- ARAGALL, A, CLAPES, A i VERDAGUER, E. *Eines, jaciments, formes de vida: El Paleolític*, Ed. Graó, Col. Biblioteca de la Classe, núm. 20, Barcelona, 1987

En aquest full s'hi representa el crani de l'Homo Sapiens. A la sala núm 1 hi ha una vitrina on es pot observar l'evolució dels diferents Homo. Explica quines diferències veus entre l'Homo Sapiens i

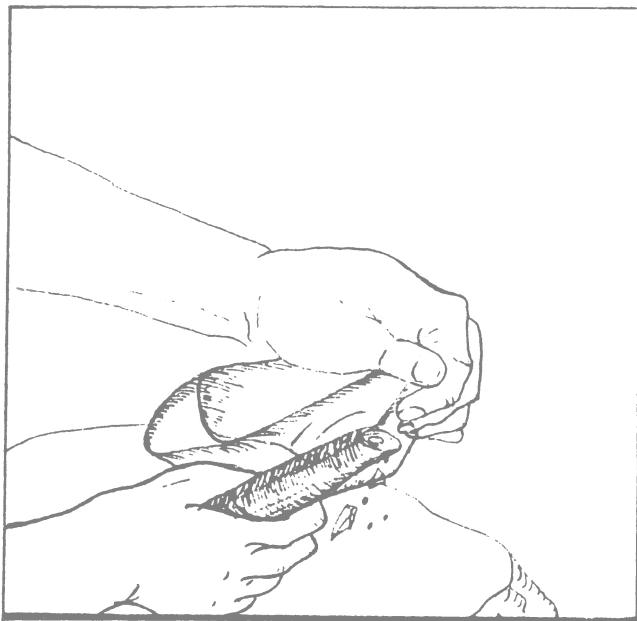
HOMO HABILIS

HOMO ERECTUS.....

Retalla aquests animals i enganxa cada un d'ells a la columna que li correspon, a la de la fauna de clima càlid o a la de la fauna de clima fred.

1	2
3	4
5	6

.....
.....
.....
.....

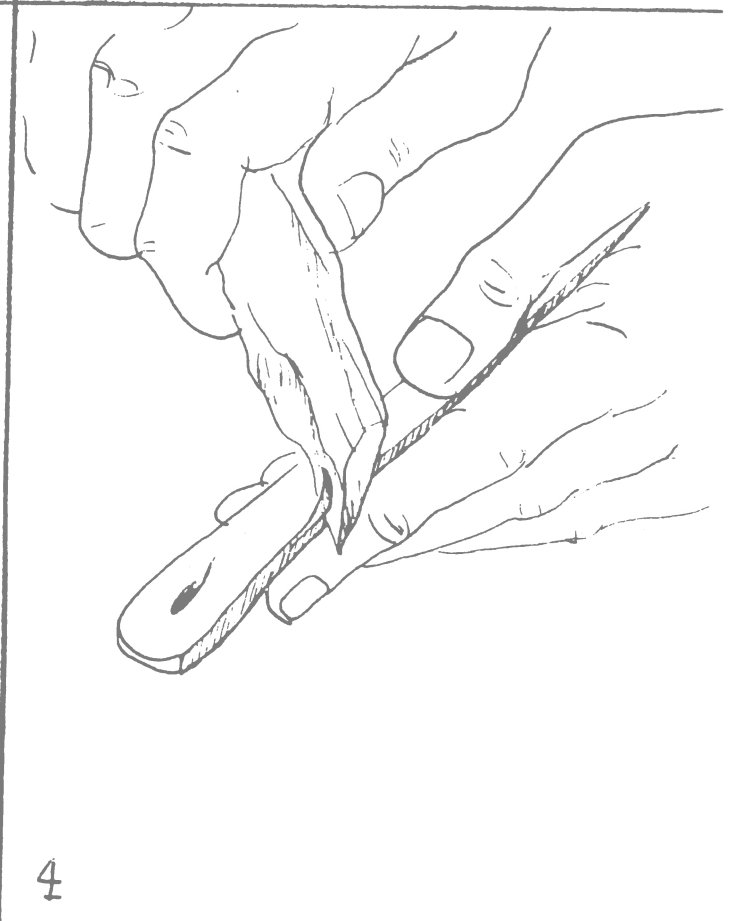
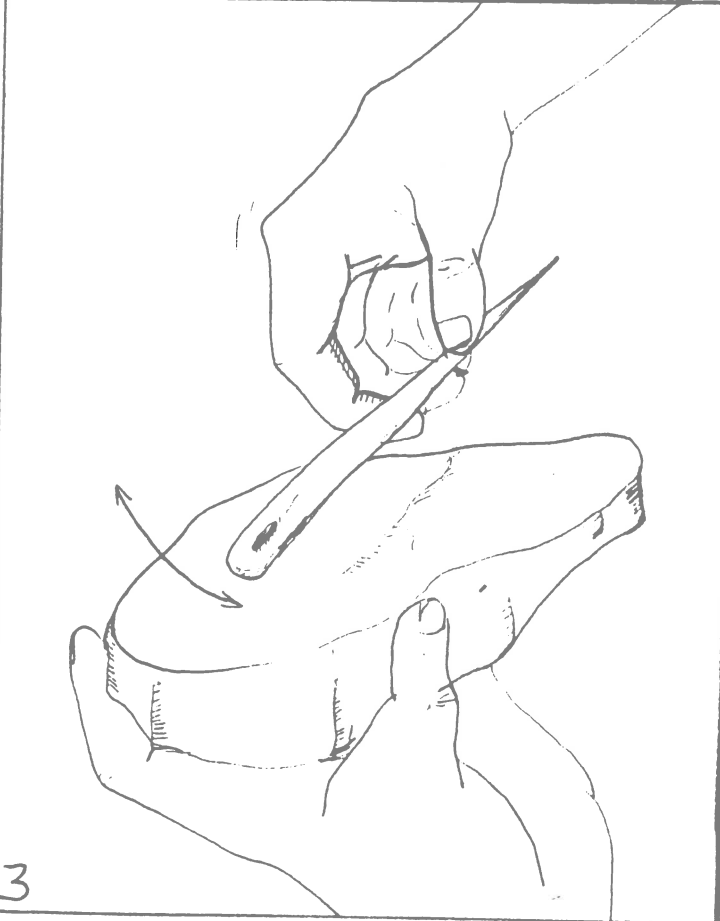
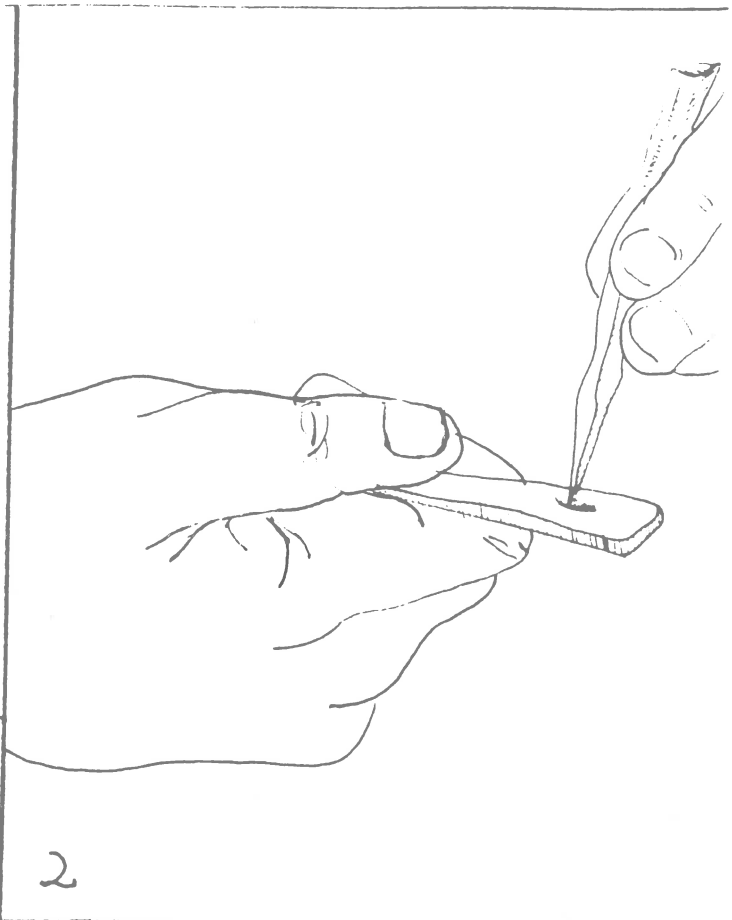
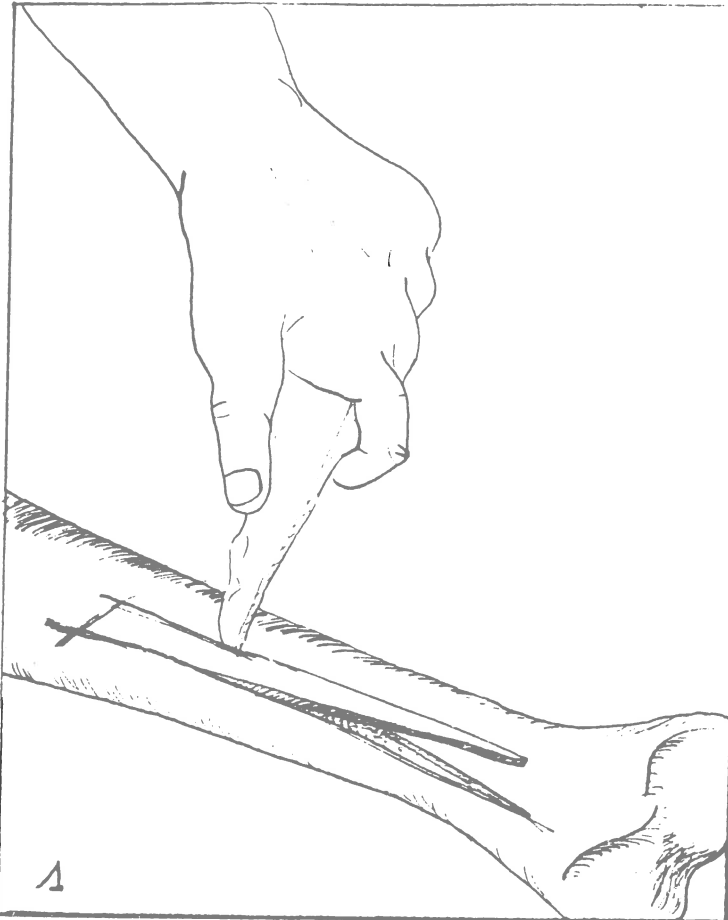
.....
.....
.....
.....

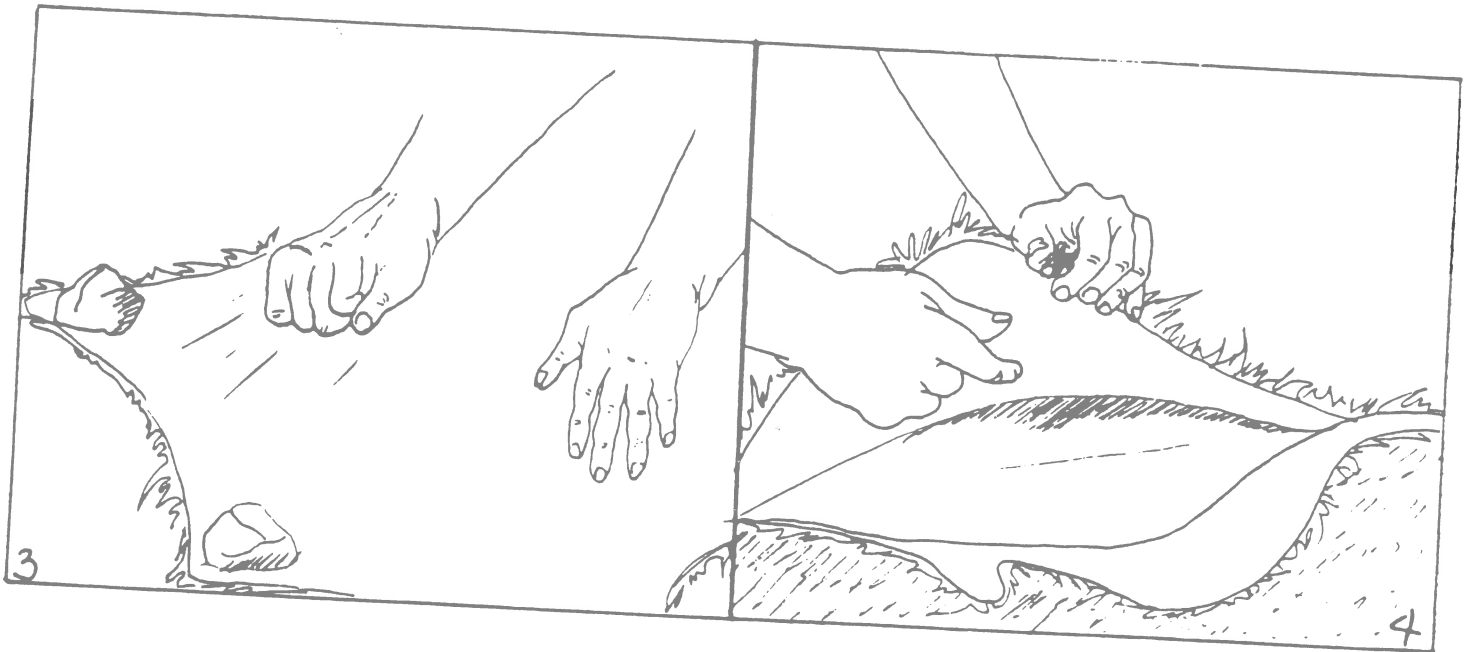
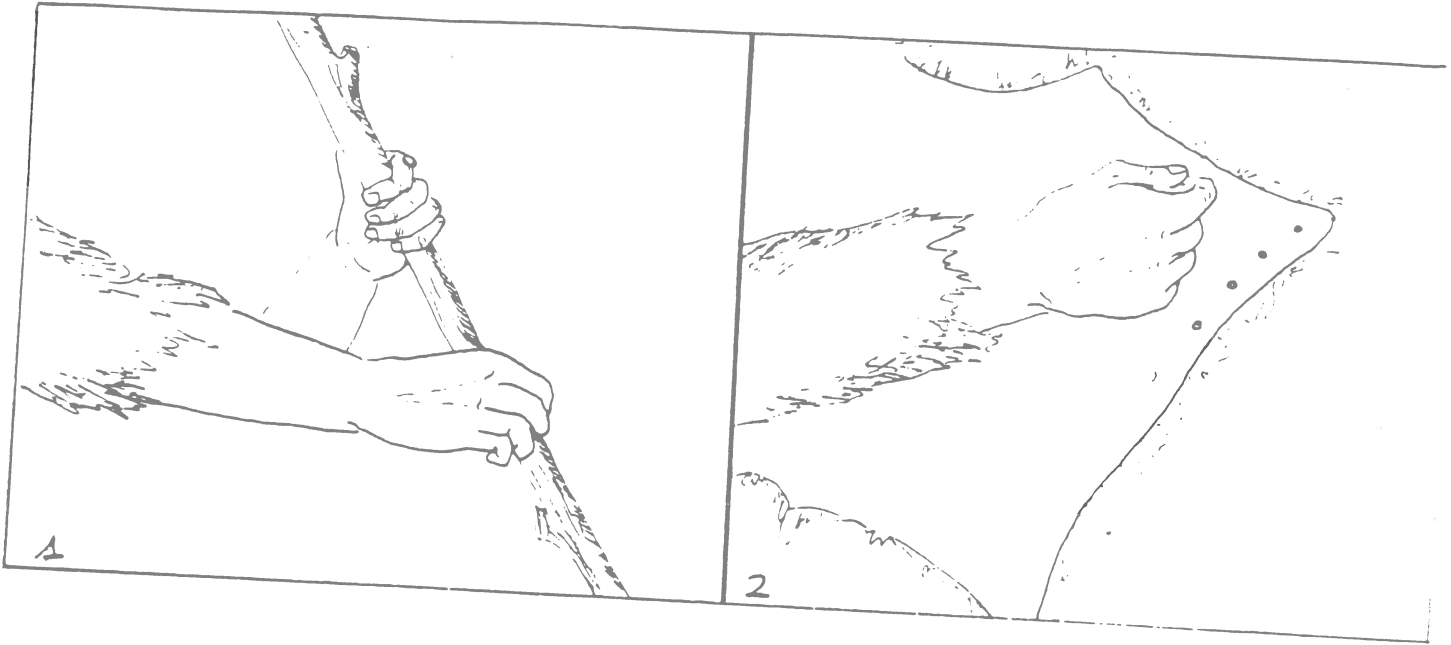
.....
.....
.....
.....

1

13a

2

ELS ESTRIS DE TREBALL

Durant el paleolític, els homes per a la fabricació dels seus estris van utilitzar tots aquells materials que van poder aprofitar de la naturalesa, encara que a nosaltres pràcticament només ens han arribat els fets amb pedra.

¿Coneixes alguns altres materials?.....

¿Per què no se n'han trobat les restes?.....

.....

Al full núm 1 hi ha la representació d'unes mans, ¿quin tipus d'estrís fabriquen?..... ¿amb quin material?.....

Les vinyetes estan desordenades, ¿quin et sembla que hauria de ser l'ordre?.....

Durant quina etapa del paleolític apareixen les agulles.....

¿Per a què les utilitzaven?, ¿què et sembla que feien servir per fil?.....

.....

Busca a la sala núm 1 dedicada al món del paleolític, en quins jaciments s'han trobat restes d'agulles.....

.....

FABRICACIÓ D'ESTRIS

Al full núm 2 hi trobaràs la representació d'unes mans fent diferents activitats. Dibuixa-hi l'estri que devien utilitzar en cada ocasió.

Explica què et sembla que feien.....

.....

Dels animals, a més de la carn per alimentar-se, s'utilitzava pràcticament tot. Quines utilitats devien tenir

- la pell
- les dents.....
- els ossos.....
- les banyes.....
- les tripes.....

DIBUIXA.....

1	2
3	4

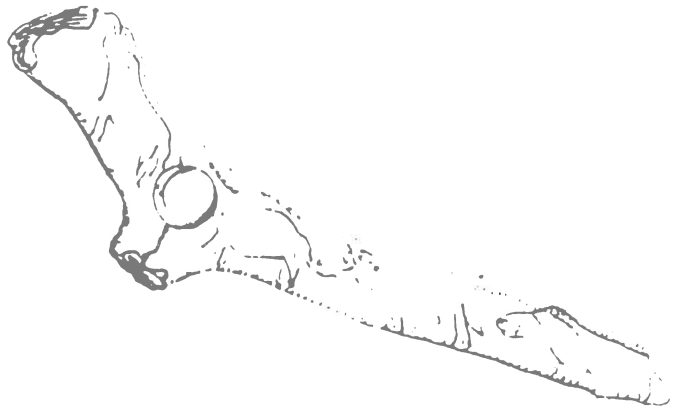
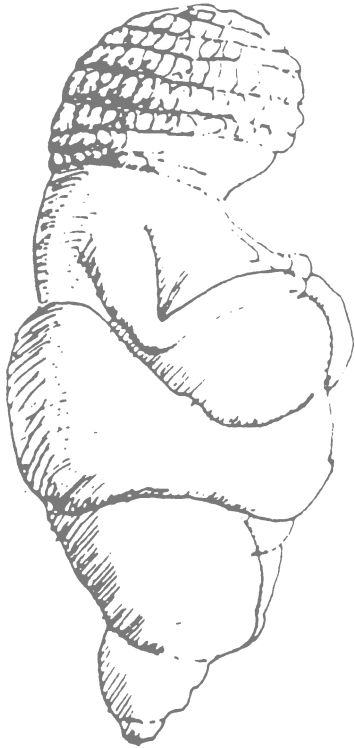
1. Còdol tallat
2. Bifaç de sílex
3. Arpó de banya
4. Sageta de sílex

En aquest mapa assenyala en quina zona s'han trobat restes dels homínids següents:

- Australophitecus.....
- Homo Habilis.....
- Homo Erectus.....
- Homo de Neanderthal.....

L'ART DEL PALEOLITIC

L'ART DEL PALEOLITIC

A partir del paleolític superior ja tenim constància de la necessitat de l'home d'expressar-se artísticament. Malauradament, per les seves característiques hi ha algunes manifestacions, com la dansa, la música i moltes altres, que mai no coneixerem.

Són dos els tipus de representacions que trobem, les fetes sobre una paret de suport rocós i les mòbils.

-¿Quins tipus de representacions coneixes fetes sobre la paret?

.....

-La península Ibèrica té un dels jaciments més importants coneguts del paleolític superior. ¿Saps quin és?.....
¿Quins tipus d'animals hi troben pintats?.....

-¿Coneixes alguna manifestació rupestre a Catalunya?

.....

-¿Per què et sembla que pintaven animals?

.....
.....
.....

-Tatxa els materials que et sembli que no utilitzaven per pintar: ocre, tinta, carbó mineral, sang, guix, argila, farina.

-La venus de Willendorf que hi ha representada a la vitrina de la sala II, ¿quines característiques té?.....

.....
.....

-¿Per què et sembla que se'ls diu deesses de la fertilitat?.....

.....
.....
.....

Unitat didàctica realitzada per:
Assumpta Aragall i Cortès
(Becària)

Il·lustracions: Mrs Antònia Grau

DEPARTAMENT PEDAGOGIC DEL MUSEU ARQUEOLOGIC

© Diputació de Barcelona - 1988

LA CAÇA

LA CAÇA

el barranc de valltorta

Des de molt antic i arreu del món, l'home ha sentit la necessitat d'expressar-se gràficament per mitjà de pintures o de gravats, que generalment es realitzen a les parets i roques de coves i abrics. Són moltes les interpretacions que s'hi ha donat: ritus màgics per propiciar la caça, commemoracions de fets del grup, retrats de la vida quotidiana.....

En el museu hi ha la representació de pintura rupestre que correspon al barranc de la Valltorta, situat a la serralada del Maestrat (Castelló). A causa del seu caràcter eminentment narratiu, l'art rupestre de la zona de Llevant és una important font d'informació per a l'estudi de la vida i els costums dels pobles prehistòrics.

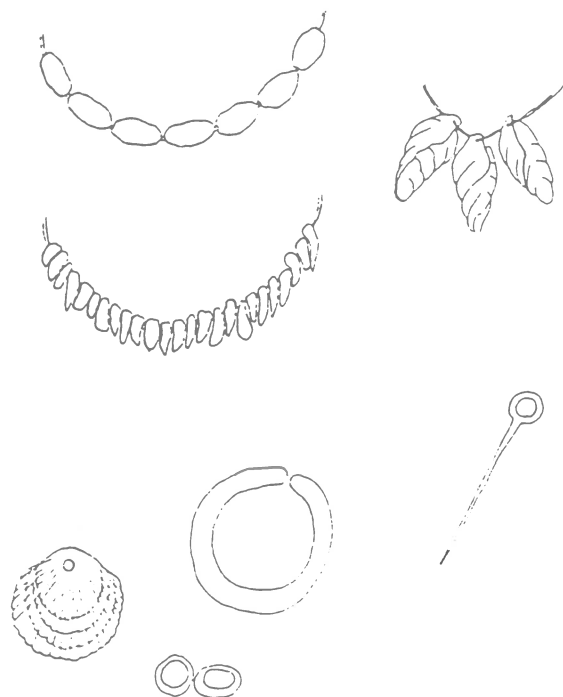
PROPOSTA D'ACTIVITATS

Fes una petita descripció del que et suggereix l'escena. Especifica el nombre d'homes que hi ha i el tipus d'animals dibuixats. Trobaràs una explicació molt gràfica de la fabricació de pintures. Explica-la.

Coneixes cap tipus d'estratègia de caça que es podia utilitzar durant la prehistòria?

ORNAMENTS A LA PREHISTORIA

Als homes i les dones des de sempre els ha agradat adonar-se i guarnir-se amb braçalets, collarets, anells, penjolls, botons, etc.

En els jaciments funeraris és molt comú trobar restes d'objectes que hagin servit per embellir i ressaltar les diferents parts del cos.

Aquests adorns personals, a més a més de parlar-nos de la seva utilitat pràctica i de la seva tècnica, amaguen sovint un simbolisme màgic i diví.

A diferents vitrines de la prehistòria trobaràs diferents objectes d'ornamentació. Hi ha una maqueta

corresponent a la necròpolis de Sant Genís de Vilassar, on es pot observar que a l'aixovar del conjunt funerari que acompanya el mort hi ha diversos objectes d'adorn.

PROPOSTA DE TREBALL

Fixa't bé en els diferents ornaments que veus a les vitrines.

¿Quins objectes hi ha? ¿Per què servien?

Quin material s'emprava per fabricar-los? Descriu l'aixovar de l'individu de la necròpolis de Sant Genís de Vilassar (el Maresme)

